

Oskar Tartaglia: od jugoslavenskog nacionalista do žrtve komunističke represije

NORKA MACHIEDO MLADINIĆ
Zagreb, Republika Hrvatska

Oskar Tartaglia (1887.-1950.) je jedan od vođa omladinskog nacionalističkog pokreta u razdoblju 1910.-1914., koji je svoju mladenačku zanesenost vizijom sretnje zajedničke države južnih Slavena zadržao uporno i tvrdoglavo do kraja života. Autorica opisuje njegov životopis.

Gljučne riječi: Oskar Tartaglia, napredni omladinski pokret, jugoslavenski nacionalizam, Split

Sazrijevanje u obitelji

U obitelji Mihovila Tartaglie i Marije, rođene Vanmiler, Oskar je bio četvrti sin od njihovo desetero djece.

Oskar je rano izražavao svoju živu narav, koja je roditeljima često zadavala glavobolje. Bio je posebno vezan uz tri godine starijeg, smirenog i racionalnog brata Ivu i njihovo prijateljstvo će se zadržati do kraja života.

Oskar je od malena volio čitati sve osim gradiva u udžbenicima. Odrastao u patricijskoj obitelji liberalnog i narodnjačkog duha Oskar se već u srednjoj školi priklonio naprednjacima, koji su mu bili daleko bliži od frankovaca i klerikalaca. Ne mareći za materijalna dobra Oskar je suosjećao sa splitskim pukom i bio naklonjen socijaldemokratima i nije mu smetalo što su anacionalni, odnosno internacionalni kako je sam rekao. Hrvatska pučka napredna stranka, nastala 1906. spajanjem zagrebačke Hrvatske napredne stranke i splitske Hrvatske demokratske stranke, u kojoj je njegov brat Ivo vršio dužnost tajnika i urednika stranačkog lista *Sloboda*, podržavala je naprednu omladinu. Oskar je u srednjoškolskim danima počeo surađivati u novinama. Njegov prijevod djela Petra Krapotkina *O omladini*, koji je tiskan u listu socijaldemokrata *Glas malog puka* i 1909. kao posebna brošura s njegovim predgovorom, upozorava na Oskarovo prihvaćanje misli tog revolucionara-socijalista kneževskog podrijetla.

Nakon položene mature 1908. Oskar slijedi put svoje starije braće, Petra i Ive, te upisuje studij prava na sveučilištu u Grazu, a već u drugom semestru

prebacuje se na zagrebačko sveučilište. Kako je od 1904. priznata diploma zagrebačkog sveučilišta i za austrijske pokrajine, sve više mladih iz Dalmacije, Istre, Bosne i Hercegovine dolazilo je na studij u Zagreb.

Sudjelovanje u naprednom omladinskom pokretu

U mladih tog doba postojao je živ interes za društveno-politička i gospodarska pitanja. Željeli su da se što prije promijeni postojeće stanje, smanji utjecaj klera na politički i društveni život i uvedu demokratske osnove. U Dalmaciji je raslo nezadovoljstvo proaustrijskim oportunističkim stajalištem Hrvatske narodne stranke i nedjelotvornim parlamentarnim radom starijih političara. Nestrpljiva omladina podržava Koaliciju i u skladu s idejama politike *novog kursa* zalaže se za suradnju Hrvata i Srba u Hrvatskoj.

Glavna snaga omladinskog pokreta bili su studenti, jer bez njihove potpore srednjoškolci nisu mogli djelovati. U Zagrebu je izlazio *Hrvatski đak*, omladinsko glasilo u kojem je 1907. tiskan prvi rad Oskara Tartaglie.¹ Kao odgovor na intenzivno nastojanje pravaša-frankovaca na pridobivanje mladih, pojačan je rad napredne omladine koja se oslanjala na Hrvatsku pučku naprednu stranku. Jurislav Janušić, glavni urednik *Hrvatskog đaka*, nastojao je osamostaliti i ujediniti grupe omladinskog pokreta što mu, zbog objektivnih teškoća i rane smrti, nije uspjelo, ali od njegova doba u omladinskom pokretu sudbina južnih Slavena promatra se u novom svjetlu, te se zalaže za nacionalno jedinstvo a ne samo za slogu Hrvata i Srba.

Pridruživanje Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj Monarhiji 1908. aktualiziralo je južnoslavensko pitanje i ojačalo svijest o brojnosti južnih Slavena i o njihovu podređenom položaju u državi. Da bi ojačali i postigli ravnopravni položaj s ostalim narodima u Monarhiji trebalo je poraditi na njihovu što jačem povezivanju unutar države, ali i na što bolju suradnju s ostalim južnim Slavenima izvan nje, u prvom redu sa Srbijom. Kao daleki neostvarivi san, nedovoljno definiran, bila je želja stvaranja zajedničke, samostalne države južnih Slavena.

Oskar Tartaglia je pripadao naraštaju zanesenih idejom stvaranja Jugoslavije na dobrobit svih njezinih naroda. Proces stapanja srodnih naroda uspoređivali su s nastajanjem Njemačke i Italije. Kraljevina Srbija u tom razdoblju nalazila se na svom usponu što je utjecalo na slogu i visoko stanje svijesti njezinih stanovnika. Prisnom "bratskom" dobrodošlicom dočekivali su Hrvate iz Monarhije na organiziranim skupovima, proslavama, kongresima i izložbama. Među uzvanicima i gostima iz Hrvatske prevladavali su mladi intelektualci, novinari, književnici i likovni umjetnici, koji su se s oduševljenjem vraćali u svoje sredine. Nitko od njih nije posumnjao na prikrivene političke namjere stvaranja velike Srbije, a njihov utjecaj na ostale bio je značajan. Umjetnici i pjesnici iskazivali su svoje stajalište na svoj specifičan način. Skulpture Vidovdanskog ciklusa Ivana Meštrovića govorile su o patnji naroda pod tuđinom, otporu protiv neprijatelja, junaštvu i težnji

¹ Oskar TARTAGLIA, "Život", *Hrvatski đak* (Zagreb), br. 4/1907., 103.-104.

našeg naroda za slobodom, a pjesme Vladimira Nazora budile su samosvijest i težnju za slobodom. Njihov način izražavanja mladi su shvatili. Svaka izložba nosila je određenu političku poruku. Umjetnici iz Dalmacije bili su revoltirani što nisu pozvani na treću izložbu *Lada* koja se održavala u Zagrebu u svibnju 1908. godine.² Vjerojatno je i to potaknulo organiziranje u Splitu Prve dalmatinske umjetničke izložbe, kao izraz težnje čvršćeg povezivanja banske Hrvatske i Dalmacije. O izložbi se pisalo kao o jugoslavenskoj izložbi,³ a u tijeku pripreme nikla je zamisao o osnivanju likovnog društva „Medulić” što Hrvatskom društvu umjetnika u Zagrebu nije bilo drago.

Politika čvrste ruke bana Pavla Raucha u Hrvatskoj nije uspjela smanjiti napetost izazvanu aneksijom. Sudski proces protiv pedesettojice članova Hrvatsko-srpske koalicije srpske nacionalnosti, nazvan Veleizdajničkim, proveden u Zagrebu 1909., izazvao je suosjećanje sa Srbima - upravo obrnuto od onoga što su vlasti pokušale procesom postići. Novi ban 1910. postaje Nikola Tomašić, a u Dalmaciji namjesnikom je imenovan Niko Nardelli, ne bi li blažim mjerama smirili stanje. Tomašić sklapa dogovor s Koalicijom, a iz nje istupa Frano Supilo, njezin najutjecajniji član. Hrvatska pučka napredna stranka odstupa od dosadašnje izrazito protubečke politike, što izaziva revolt omladine.⁴

Godine 1910. nekoliko je događaja išlo u prilog hrvatsko-srpskoj suradnji. Prihvaćanjem pravilnika 14. veljače Namjesništvo je odobrilo rad udruženja likovnih umjetnika „Medulić”. Iako je predsjednik društva bio Vlaho Bukovac, središnja ličnost bio je Ivan Meštrović koji je okupio borbene istomišljenike koji za svoj rad crpe snagu iz nacionalne a ne zapadne kulture.

Njihovo stajalište došlo je do izražaja na izložbi društva sredinom 1910. u Zagrebu pod nazivom „Nejunačkom vremenu usprkos”, na kojoj su dominirale Meštrovićeve skulpture Vidovdanskog ciklusa. Poruku izložbe mladi su shvatili i podržali, ali još jače su odjeknuli hici Bogdana Žerajića kojima je pokušao ubiti generala Marijana Varešanina, upravitelja Bosne i Hercegovine, te je nakon neuspjelog atentata ubio sebe. Atentat na glavnog krivca smatran je revolucionarno-domoljubnim činom kojim se pojedinac žrtvuje za dobrobit naroda, što se i u zapadnoj Europi tada smatralo svetim činom. Bilo je sve više pojedinaca koji su bili spremni izvršiti slično djelo. Žerajić je za mlade postao junak i uzor domoljublja.

Dalmatinski omladinci su 1910. i 1911. „ustalasalali sve što je mlado i slobode željno u jednom presudnom času i to bez sredstava, budno motreni od političkih organa u malim sredinama gdje se sve zna”.⁵ Na sastanku 29. prosinca 1910. u Splitu postavljeni su temelji zajedničkoj organizaciji naprednih hrvatsko-srpskih učenika i osnovan je Centralni odbor za

² *Lada*, udruženje južnoslavenskih umjetnika iz Hrvatske, Slovenije, Srbije i Bugarske osnovano je 1904. Izložbe se su održale 1904. u Beogradu, 1906. u Sofiji, 1908. u Zagrebu.

³ I. TARTAGLIA, „Jugoslavenska izložba”, *Sloboda* (Split), br. 30/1908., 1.

⁴ O. TARTAGLIA, „Naprednjaštvo i ‘naprednjaštvo’”, *Val* (Zagreb-Split), br. 3/1911., 25.

⁵ ISTI, „Iz burnog doba zanosa, stradanja i razočaranja”, *Jutarnji list* (Zagreb), br. 5822/1928., 22.

Dalmaciju. Odlučnošću i borbenošću članova iz Dalmacije Split postaje središte cjelokupnog omladinskog pokreta, što je bilo neočekivano i zato što Split tada nije bio sveučilišno središte. Oskar Tartaglia svojom prirođenom buntovnošću i revolucionarnošću postaje jedan od vođa pokreta uz Vladimira Čerinu, Milostislava Bartulicu i Mateja Košćinu koji su činili jezgro dalmatinske grupe. Njihova odlučnost osjeća se u Oskarovim riječima: „Bolje deset koji će raditi nego tisuću koji će gledati i slijepo slijediti ali ne i shvatiti. Trebamo pojedince, ne masu. Ne stvarajmo stranke, nek nas ne vežu paragrafi i programi. Budimo skupina kritike i kontrole... Narod treba stvoriti i odgojiti a to mogu stranke demokratske, slobodoumne, napredne i antiklerikalne... Kad to postignemo, kad više pisati hoćemo revoluciju koja se zove Sloboda i Napredak, već ćemo sami dignuti revoluciju i s vodjom ruskih revolucionaraca Petrom Kropotkinom, uskliknuti: 'Slobodu se ne moljaka, Slobodu trebamo sami uzeti!'”⁶

Razlike u stajalištima umanjivale su mogućnost jedinstvenog rada mladih. Naprednjaci u Zagrebu zagovarali su vođenje manjih akcija s ciljem razvijanja sloge između Srba i Hrvata, dok su oni iz Dalmacije bili za oštri, borbeni istup, nacionalno obojen, te zagovaraju državno i narodno jedinstvo Hrvata i Srba. Njihova odlučnost gotovo fascinira imajući na umu objektivne teškoće djelovanja omladinskog pokreta. Njihova osnova bila je uska: obuhvaćala je samo studente i starije srednjoškolce, a na njih se strogo pazilo, njihovi članovi su bivali cenzurirani, glasila zaplijenjena i zabranjivana; sudionici pokreta bili su protjerivani, zlostavljani i zatvarani. Uz presudne uloge velikih sila u stvaranju jugoslavenske države, omladinski pokret je pridonio stvaranju raspoloženja u zemlji koji je tome išao u prilog.

Na konferenciju u Splitu 10. i 11. kolovoza 1911. okupilo se stopedeset mladih iz banske Hrvatske, Istre, Bosne, a posebno iz Dalmacije. Predsjedavao je Košćina, a zapisnik je vodio Oskar Tartaglia. Analizirane su prilike u banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji. Složili su se da im jedino preostaje samostalan rad budući da se ne mogu osloniti ni na jednu postojeću stranku. Da se to postigne u zadanom roku osnovat će se Centralni pokrajinski odbor u Zagrebu koji će ujediniti sve omladinske grupe. Pod utjecajem studenata iz Dalmacije na skupu je prevladalo radikalno narodnjaštvo.

Pokrenut je novi omladinski list. Prvi broj *Vala*, glasila hrvatske i srpske omladine, izašao je 1. listopada 1911. u Zagrebu. U uvodno-programskom članku ističu: „Naša nacionalnost je srpsko-hrvatska”. Oni su „demokrate, slobodoumni, radikalni... prema svim strankama neovisni.” Njihova želja je da se omladina okupi oko lista kako bi se bolje organizirali i postali jedinstveni. *Val* je sa svojim čelnicima Čerinom, Tartagliom i Košćinom otišao još dalje u nacionalističkom pravcu od dogovorenog na splitskom zboru. Izričito proklamiraju: „Naš je cilj stvoriti mladu, modernu, slobodoumnu, revolucionarnu Jugoslaviju u našin hrvatskim i srpskim stranama.”⁷

⁶ ISTI, „Naprednjaštvo i ‘naprednjaštvo’”, *Val* (Zagreb), br.3/1911., 25.

⁷ „Naša riječ”, *Val* (Zagreb), br. 1/1911,1.

Prvi broj *Vala* primljen je s oduševljenjem, posebno u Dalmaciji. Tiskano je 2.000 primjeraka i svi su razgrabljeni u Zagrebu i Splitu. Vlasnik i izdavač lista bio je Milan Marjanović, urednik Mijo Radošević, a članke je prikupljao Vladimir Čerina. Već prilikom izlaženja drugog broja *Vala* policija plijenila novine po kavanama i trafikama, a profesorski zbor kažnjava napredne učenike koji čitaju *Val*. Listu se protive konzervativci i klerikalci nazivajući grupu oko *Vala* anarhističnom, bogohuljiteljicom, framasunskom, a protivni se i poneka omladinska grupa. U banskoj Hrvatskoj podržali su ih praški studenti. Tartaglia komentira: „lako je zaplijeniti ali nije začepiti usta stotinama omladinaca.”⁸ Već nakon četvrtog broja *Val* je zabranjen.

Zajednička omladinska organizacija nije saživjela. U Zagrebu je primijećeno među srednjoškolicima smanjenje broja članova. Izlaženje *Hrvatskog đaka* je obustavljeno, a Centralni odbor se nije oformio.

Inicijativa i rad splitske organizacije presudna je za daljnji rad i razvoj mladih. Nakon obustave *Vala*, *Sloboda* postaje neformalan omladinski list. Zbog sve češćih rasprava, nesuglasica oko pitanja kako dalje voditi omladinu, nužan je bio novi dogovor. Na skupu u Splitu mladi iz Zadra, Kotora, Rijeke, Sušaka, Zagreba, Požege, Trsta i Pazina prepustili su splitskoj grupi osnivanje vrhovnog odbora, jer se predviđeni Centralni odbor nije u Zagrebu formirao, čime je priznato njihovo vodstvo ne samo za omladinu Dalmacije već i banske Hrvatske. Predsjednik skupa Čerina poručuje: „Svim silama krenuti dalje!... Ne da stvaramo masu, već da ojačamo sebe i usmjerimo generaciju... Domovina nije u Saboru već u narodu.”⁹

Na tekstu rezolucije skupa radio je i Tartaglia. Oni priznaju da politički program nemaju, jer im je „više do kulturno-nacionalnog nego li do političkog rada”, misleći pri tome na nacionalno, radikalno i revolucionarno osvješćivanje naroda.

Zanimljivo je i znakovito njihovo razmišljanje o promjeni imena. Nazvati se „jugoslavenska revolucionarna” omladina ne bi bilo prikladno, „jugoslavensko” bi bilo prazna riječ, jer još ne postoji čvršća suradnja sa Srbima i Bugarima a niti sa Slovencima, a prihvatiti riječ „revolucionarno” bilo bi netaktično i ludo u „militaristički uzorno organiziranoj državi”. Opredijelili su se za naziv Hrvatsko-srpska radikalna omladina.¹⁰

Godine 1912. Oskar Tartaglia je opet u Zagrebu kako bi nastavio studij prava, međutim događaji koji su slijedili bili su mu važniji od učenja. Slavko Cuvaj početkom godine postavljen je na bansku dužnost, a već nakon nekoliko dana raspušta Sabor. Na tu nedemokratsku mjeru reagirali su studenti sazavši skupštinu pred zgradom sveučilišta. Skupština je bila zabranjena; došlo je do sukoba između studenata i žandara; demonstracije su trajale do kasno u noć. Studenti su u zgradi sveučilišta proveli noć, a sutradan je izbio štrajk studenata. Posredovanjem profesora studentima je dopušteno javno govoriti. Tartaglia je

⁸ O. TARTAGLIA, „Divljački progoni”, *Val* (Zagreb-Split), br. 2/1911, 20.

⁹ „Rad splitske organizacije”, *Val* (Zagreb-Split), br. 4/1911.

¹⁰ „Zbor hrvatsko-srpske omladine u Splitu”, *Novi list* (Rijeka), br. 310/1911., 1.

u roku tridesetšest sati govorio osamnaest puta! Demonstracije su nastavljene i proširile se su po Slavoniji, Dalmaciji, Istri, Bosni i Hercegovini. Najkrvavije demonstracije bile su u Sarajevu. Jedan od organizatora nemira u Sarajevu bio je i Oskar Tartaglia. Studentima su se pridružili i srednjoškolci. Napetost se povećavala iz dana u dan. Cuvaj je 4. travnja imenovan komesarom i isti dan je u Hrvatskoj obustavljen Ustav. Borba protiv zavedenih mjera terora ujedinila je omladinu. Jedinstvo se pokazalo prilikom izleta zagrebačkih sveučilištaraca u Beograd. Dana 18. travnja krenulo je 156 studenata u Beograd, u organizaciji Tartaglie, Janka Baričevića, Branka Kiurine, Ace Bogdanovića, Ive Jelavića i drugih, a vodio ih je profesor Miler. Građani glavnoga grada Srbije dočekali su ih veličanstveno uz glazbu i pjesmu. S baklona dvora pozdravio ih je kralj Petar Karađorđević što je u prisutnih izazvalo oduševljenje. Nakon povratka, u tijeku svibnja, Tartaglia je o izletu studenata objavio seriju članaka u *Supilovu Novom listu* pod nazivom "Jugoslavenski dani".

Po njegovu mišljenju beogradski izlet bio je prekretnica za mladi naraštaj, došao je trenutak kad „Ne treba više graditi, već rušiti sve što je gnjilo i trulo”, a mladi su jedini koji mogu slogu Hrvata i Srba dovesti do ujedinjenja. Novo nastojanje izrazio je sintagmom: „Od patriotizma treba preći na nacionalizam”. Što je Tartaglia htio reći tom sintagmom? Pojmovi su se tijekom vremena nadopunjavali i mijenjali svoje značenje. Patriotizam - ljubav i poštovanje prema domovini i rodnoj grudi treba shvatiti u sklopu toga da su Hrvati i Srbi jedan te isti narod - nacija. Tako možemo shvatiti i njegov pristup 27. travnja 1912. članstvu srpske tajne organizacije Ujedinjenje ili smrt čiji cilj je bio ujedinjenje srpstva, a srpstvo po njemu i mnogima iz njegove generacije je jednako hrvatstvu ako se uzme da su Hrvati i Srbi jedan narod. Dakako, to je duboka zabluda, ali je u ozračju događaja koji su se nizali 1912. godine i zanesenosti mladosti donekle možemo pokušati shvatiti. U Beogradu je udaren temelj novom omladinskom klubu „Narodno ujedinjenje” s ciljem osnivanja samostalne jugoslavenske države kao uvjeta za razvoj jedinstvene jugoslavenske nacionalne kulture. Program je najvjerojatnije napisao Dimitrije Mitrinović, a o njemu su bili obavješteni Tartaglia i Čerina.

Nakon povratka iz Beograda Tartagli, a vjerojatno ne samo njemu, bilo je onemogućeno daljnje studiranje u Zagrebu jer mu je za sljedeće dvije godine zabranjen boravak u banskoj Hrvatskoj. Oskar nastavlja studij u poljskom gradu Lavovu koji se tada nalazio u sastavu Austro-Ugarske, gdje su već studirali i njegovi prijatelji Grga Anđelinović, Kruno Kolumbatović i drugi. Sudeći po Oskarovoju aktivnosti mnogo vremena provodio je u Splitu, gdje je postao urednik *Slobode*. Pod njegovim vodstvom 1912. prvi put je *Sloboda* zanemari- la kraljev rođendan, što su vlasti, dakako, primijetile.

Austro-ugarske vlasti dale su veliko značenje radu omladine na programu Narodnog ujedinjenja u kojem su „vidjeli jednu novu jugoslavensku revolucionarnu organizaciju i zavjeru kojoj je korijen u Beogradu”. Program Narodnog ujedinjenja tiskao je Oskar Tartaglia već 7. kolovoza 1912. u uvodnom članku splitske *Slobode* pod naslovom „Jesmo li veleizdajnici?”. Upravo objavljujući osnovne dokumente i program Narodnog ujedinjenja želio je

dignuti koprenu s te organizacije i pokazati njezino pravo lice, ali kako su objavljeni dok se vodio sudski proces protiv Luke Jukića, atentatora na Cuvaja, primljeni su sa zaprepaštenjem.

O budućem političkom ustroju zamišljene države omladina ne iznosi ništa konkretno. Za sada im je važno ujediniti svu omladinu od Triglava do Vardara, a za kasnije ostavljaju planiranja konkretnog uređenja buduće države.

U Rijeci, u prostorijama Trgovačko-obrtničkog doma, sastali su se 31. kolovoza i 1. rujna 1912. predstavnici pedeset omladinskih dalmatinskih i primorskih organizacija te izaslanici omladine iz Zagreba, Praga, Graca i Innsbrücka. Već na pretkonferenciji vidjela se razlika u stajalištima pojedinih grupa. Ona koju su zastupali Čerina i Tartaglia bila je revolucionarno-nacionalistički usmjerena, bliska programu Narodnog ujedinjenja. Kako se većina nije složila s Čerinom i Tartagliom, oni su istupili iz organizacije i dalje djelovali kao posebna skupina, jer nisu više mogli ostati uz „sitne propagatore sitnih ideja, koje ne ištu većih požrtvovnosti od banalne forme“, dok su oni za razliku od njih „otporni, borbene, snažnih nacionalnih osjećaja, cijelom snagom predani nacionalnom idealu“. Ne prihvaćaju ni „nagodbenački tužni ideal hrvatsko-srpske koalicije, ni trialistički i žalosni ideal pravaških frakcija“.

Odvajanje ove grupe bilo je neočekivano, ali ne i iznenađujuće. I ostale je rukovodio nacionalizam „koji ne pozna granice između raskomadanih jugoslavenskih državnica, koja nam veli da od Ljubljane do Sofije, od Trsta i Rijeke do Varne i Bugarske stanuje jedan narod jugoslavenski, ali koji nažalost toga nije svjestan“.¹¹ Omladinske grupe manje su se razlikovale po svojoj ideologiji, nego li po načinu rada. Novoformiranoj grupi pridružile su se omladinske organizacije Splita, Šibenika, Starog Grada i Zadra, a Čerina i Tartaglia 16. rujna odlaze u Dubrovnik kako bi i njih pridobili.

Balkan sve više pobuđuje pažnju međunarodnih sila. Udružene mlade balkanske države započele su „oslobodilački“ rat protiv Turaka nadajući se svojem proširenju. Događaje na bojištima pratila je s velikim zanimanjem domaća i svjetska javnost. Pobjede srpske vojske kraj Kumanova i Skoplja dočekane su u Splitu s oduševljenjem. Mnoštvo je izišlo na ulice kako bi izrazili svoju potporu junacima i oslobodiocima; vihorile su se zastave, upriličena je bakljada. Pučanstvo je bilo željno novosti, a *Sloboda* donosi u svakom broju vijesti s bojišta. Urednik lista Oskar Tartaglia listu daje borbeno, nacionalističko obilježje. Vlast list zabranjuje, a koncem godine, od 3. prosinca, izlazi kao dnevni bilten na jednom listu. Tartaglia je potpuno zaokupljen novinarskim radom, te je privremeno rad s omladinom prepustio drugima. Glavne idejne vođe mladih u tom razdoblju su pjesnici Ujević i Čerina. Pokrenuto je tiskanje brošura Biblioteke ujedinjene nacionalističke omladine za što je trebalo mnogo domišljatosti i snalaženja.

¹¹ “Konferencija izaslanika hrv.srp. radikalno napredne omladine”, *Novi list* (Rijeka), br. 212/1912.

Dana 16. studenog 1912. raspušteno je splitsko općinsko vijeće i komesar Teodor Sporn preuzima vlast u gradu. Splićani su na to u zadarskoj saborskoj vijećnici održali protestni skup. Njih petstotinjak, članovi općinskih vijeća, zastupnici dalmatinskog Sabora i Carevinskog vijeća te predstavnici političkih stranaka iskazali su svoje nezadovoljstvo na uvođenje nedemokratskih mjera. Usprkos zabrani sudionicima skupa na povratku u Split upriličen je svečani doček.

Kako bi što bolje izvještavao s bojišta Tartaglia se početkom 1913. nalazio u Beogradu, a za to vremene uredništvo *Slobode* preuzeo je ponovno njegov brat Ivo. U Splitu je i dalje napeto. Dana 30. ožujka 1913. demonstrira se u čast pobjednika na balkanskom bojištu, a na godišnjici atentata Luke Jukića raznose se letci pod naslovom „8. lipnja 1912.-1913.” U Splitu je pokrenut glasnik jugoslavenskih nacionalista *Ujedinjenje* ali je već treći broj zaplijenjen i list zabranjen.

Godine 1913. nakon kratkotrajnog mira ponovno izbija rat na Balkanu. Osamljena Bugarska je ubrzo bila pobijeđena, a Makedonija podijeljena među balkanske države. Ovaj drugi rat na Balkanu unio je dodatnu pomutnju u stajalištima. U Splitu je prividno mirno, općinsko vijeće je uspostavljeno, ali policijski nadzor je sve veći te je mogućnost djelovanja sve teža. U Zagrebu se pokreće *Vihor*, a 2. ožujka 1914. Tartaglia u Splitu pokreće *Zastavu*. Iako ni jedan ni drugi nije bio izričito omladinski list, njihovo stajalište je u skladu sa stajalištem napredne omladine.

Smrtonosni hici Gavrila Principa ispaljeni 28. lipnja 1914. na austro-ugarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda odjeknuli su širom svijeta. *Zastava* su bile jedine novine koje su tu vijest donijela bez crnog okvira i bez izraza žaljenja, a nekoliko dana kasnije donosi članak u obranu Srbije. Atentat u Sarajevu bila je iskra koja je zapalila vatru na Balkanu, u Europi i svijetu. Događaji su se brzo nizali: Srbiji je uručen ultimatum, najavljen joj je rat i otpočele su ratne operacije. Oskar svrstava Principa uz Žerajića i Jukića, među junake i domoljube, i izražava mu zahvalnost što je ubrzao događaje koji su doveli do stvaranja zajedničke države.¹²

Postoje životna razdoblja koja u životu pojedinca imaju iznimno značenje. Takvo razdoblje, koje je utisnulo pečat u život Oskara Tartaglie bilo je kada se on kao student nalazio u vodstvu omladinskog pokreta. Tih nekoliko godina, od 1910. do izbijanja svjetskog sukoba 1914., bilo je doba intenzivnih svjetskih previranja, napetosti i iščekivanja. Oni jači su se nakon rata prilagodili promjenama koje su ratni događaji ubrzali, ali bilo je i onih, među njima je Oskar Tartaglia, koji se proživljenoga nisu mogli i nisu htjeli osloboditi - postali su vlastite žrtve svojih težnji. Zbog iznimnog značaja na život Oskara, dana je veća pažnja njegovu studentskom razdoblju.

U austro-ugarskim tamnicama

Oskar Tartaglia je bio među onima koje je policija posebno motrila i pratila svaki njegov korak. Uslijedila je 21. srpnja 1914. premetačina njegova stana, 24. srpnja zabrana *Zastave*, a dva dana uoči objave rata Srbiji, 26. srp-

¹² O. TARTAGLIA, "Slava Principu i drugovima", *Narod* (Split), br. 2/1919., 1.

nja Tartaglia je uhićen i odveden u konjušnicu iz Napoleonova doba koja je služila kao tamnica. Mjesec dana bio je kao taoc priključen vojnom transportu. Ne samo što je tako bio stalno na nišanu puške, već je morao pješaćiti i do 80 kilometara u jednom danu prateći transport njemačkih vojnika na putu iz Rijeke do Zelenike. Kada je vraćen civilnoj vlasti, prebačen je s većom grupom sunarodnjaka u mariborsku kaznionicu. Nakon sudske istrage koja je trajala deset mjeseci i osmodnevne rasprave 4. listopada 1915. osuđen je u Grazu na pet godina teške tamnice. Sudili su mu kao veleizdajniku, koji je djelovao na rušenju Austro-Ugarske, pozivao na neposluh i bunt, te vršio propagandu u korist Kraljevine Srbije. Tamnica u Grazu bila mu je šesta u kojoj je tamnovao: poslije Splita, Šibenika, Zadra, Rijeke i Maribora. U samici kaznionice u Karlau proveo je šesnaest mjeseci. Bio je uvjeren da ga žele dotući i da će im to i uspjeti, a prije toga da će poludjeti. Pomisao na skorou smrt bila mu je privlačna. Robijašu broj 113 odredili su tkalački zanat. Kako je bio fizički slab motao je konac na čekrk, a zatim je lijepio papirnate vrećice. Ponudenu hranu nije mogao gutati, a kako ga je stalno morila glad žvakao je papir. Svaka dva mjeseca mogao je napisati i primiti jedno pismo. Vlastita majka ga prilikom posjeta nije prepoznala. Od stražara je tražila da joj dovedu sina umjesto tog neznanca. Po njegovu glasu se uvjerala da je to ipak njezin sin. Tek u svibnju 1917. naređeno je da se sa zatvorenicima bolje postupa, nakon čega je više uznika smješteno u zajedničku sobu. Pomilovanje za većinu uznika uslijedilo je početkom srpnja 1917. Oskar Tartaglia je napokon nakon 35 mjeseci i 9 dana tamnovanja bio opet na slobodi, narušenog zdravlja i želučanih tegoba koje će mu ostati do kraja života. U Zagrebu ga je dočekao brat i zaručnica. Bio je tako slab da je u jednom danu deset do petnaest puta padao u nesvjest. Oporavak je uslijedio u bolnici Sestara milosrdnica, gdje su ga zadržali tri mjeseca. U bolnici je zatekao svoje drugove, bivše zatvorenike, a među njima i Ivu Andrića. U Zagrebu se zadržao do veljače 1919. Suradivao je s uredništvom *Novosti* i zajedno s bratom Ivom postao je član masonske organizacije.

U zajedničkoj državi

Kolikogod je Oskar Tartaglia mnogo pretrpio za vrijeme Prvog svjetskog rata kao zatočenik Austro-Ugarske, toliko se relativno brzo oporavio, teže fizički nego psihički, i s optimizmom je vjerovao da može nastaviti tamo gdje je stao uoči izbijanja rata, pogotovo nakon stvaranja nove države, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Godine 1921. sklopio je brak s Valerijom Mihalić i započeo je njihov zajednički život. Valerija je bila Zagrepčanka, kći austrougarskog državnog službenika, te se po odgoju i mentalitetu znatno razlikovala od Oskara. Po zvanju je bila učiteljica, voljela je svoje zvanje i cijeli život je radila što je bilo neobično važno za njihovu obiteljsku zajednicu. Njezina prosvjetarska primanja bila su stalna i na njih se moglo računati. Iako je uz Oskara proživjela mnoge teške trenutke, većih kriza u obitelji nije bilo. Godine 1922. rodila im se kći Rasena, njihova jedinica. To je bilo njihovo sretno razdoblje. Oskar se bavio novinarstvom, onim što je najviše volio.

Publicist i novinar

„Novinar je kao alkoholičar i kao što se ovaj ne može da kani alkohola, tako ni novinar ne može da se kani novinarstva”,¹³ ove Oskarove riječi, duboko proživljene, mogle su se u potpunosti primijeniti na njega. Oskar Tartaglia je od svojih srednjoškolskih dana bio vezan uz novine, pisao je i surađivao sa zagrebačkim *Pokretom* i *Obzorom*, splitskom *Slobodom*, riječkim *Novim listom*. Uredničko iskustvo stječe od 1910. stupivši u redakciju *Slobode*.

Svojim intenzivnim uključenjem u omladinski pokret surađivao je sa svim omladinskim listovima: *Preporodom*, *Ujedinjenjem*, *Vihorom*, *Glasu juga*, *Naprednjaku*, a s Čerinom 1911. pokreće *Val*.

Zbog sve otvorenijeg iskazivanja protuaustrijskog stajališta i zalaganja za slogu i jedinstvo sa Srbima, listovi su već nakon nekoliko brojeva zabranjivani. U vrijeme Prvog balkanskog rata 1912. Tartaglia je bio glavni urednik *Slobode*, a da bi što točnije izvještavao početkom 1913. boravio je kao ratni izvjestitelj u Beogradu. Njegovi članci su se sa zanimanjem čitali. Pred sam Prvi svjetski rat Tartaglia je financijskom pomoći Milana Marjanovića počeo izdavati *Zastavu*. Odabir naziva obrazložio je u prvom broju riječima: „Zastava, narodna naša zastava, koja nije samo znak, nego zavjet, neokaljana zastava vjernosti naroda i vjera u narod, borbena zastava i znak da smo još tu i da želimo i hoćemo ostati - neka zaleprša i prkosi vjetrovima i nasrtajima. To je zastava hrvatska, ali potpuno hrvatska, nenatrunjeno i nepomućno hrvatsko, slobodno hrvatsko i široko hrvatsko, a to za nas znači u isti mah i srpsko i slovenačko: jugoslavenska.” Stalno i otvoreno širila se ideja državnog i narodnog jedinstva tj. jugoslavenstva i izražavala se netrpeljivost prema Austro-Ugarskoj, Italiji i Njemačkoj. Suradnici su bili: Milan Marjanović, Niko Bartulović, Ivo Fran Lupis, Silvije Alfirević, Milostislav Bartulica i drugi. Uspjeh novina bio je iznad očekivanja. Mnogo je članaka bilo cenzurirano. Neki članci su isticali u sudskoj presudi 1915. kao dokaz njegove izdaje prema državi. Vlasti su *Zastavu* zabranile te je 24. srpnja 1914. izašao posljednji, 46. broj.

Nakon mukotrpnog tamnovanja već nekoliko mjeseci nakon povratka u Split 1. svibnja 1919. Oskar Tartaglia pokreće *Zastavu* kao nastavak prvih istoimenih novina. Postojećoj vlasti smetalo je što se u listu izražavala osuda na namjere Talijana da zavladaju dijelom našeg priobalja i iskazivalo nezadovoljstvo zbog popustljivog vođenja pregovora s naše strane. Već nakon mjesec dana kotarsko poglavarstvo donosi zabranu izlaženja lista na mjesec dana. Vjerojatno materijalne teškoće su bile razlog da je 22. kolovoza 1919. tiskan zadnji broj lista. Oskar Tartaglia nije prilazio novinarstvu kao spretni poduzetnik očekujući dobru zaradu, te ne začuđuje financijski neuspjeh. Iste godine Tartaglia je sudjelovao u uredništvu demokratskog lista *Život* i u *Narodu*, listu jugoslavenskih nacionalista.

Dana 27. travnja 1920. Oskar Tartaglia započinje izdavati *Novi list* kao vlasnik, direktor i odgovorni urednik. I ovaj list kao i *Život* trebao je biti izvanstranački orijentiran, tj. biti na raspolaganje onima koji teže za jedin-

¹³ ISTI, *Veleizdajnik*, Zagreb, Split 1928.

stvenom, demokratskom, parlamentarnom državom Jugoslavijom „kakvu smo je zamišljali u danima borbe i stradanja”. U trenutku izbornog natjecanja za prevlast u Narodnoj skupštini Tartaglini otvoreni članci, posebno o Radikalnoj i Demokratskoj stranci bili su vladajućoj grupi nepoćudni. Cenzurirani su njegovi članci u broju 72, 95, 102, a 103. broj je zaplijenjen. Tartaglia vjeran svojim idealima piše bez dlake na jeziku, a to se mnogima nije sviđelo. O sebi piše: „Bio (sam) i ostao vjeran i pošten, narodan i slobodan jugoslavenski monarhista; za narodno jedinstvo; jer je (Oskar) otvoren neprijatelj neprijateljima naroda našeg, jer gleda svakome u oči i udari svakoga po prstima, u bedra, pa u rebra, jer nije pristaša nijedne stranke, već bezobzirice kritizira i ljude i stranke”.¹⁴ Iako je bio predložen za dodjelu odličja nije ga dobio, a na tu odluku Tartaglia u istom članku poručuje: „Oskar Tartaglia je pošten čovjek, nema para kojim ga mogu kupiti. Ja sam tako rekuć gol i bos, ali imam vedro čelo i svakome mogu da u oči gledam.”

U dopisivanju s I. Politeom i I. Ribarom razjašnjene su neke dvojbe i Oskar Tartaglia je postao član Narodne socijalističke stranke koja mu se činila jedina čestita i nekompromitirana stranka u Jugoslaviji. Stranka je i osnovana 7. prosinca 1919. u Ljubljani. Oni su zahtijevali povratak Koruške, Trsta, Gorice, Slovenskog primorja matici zemlji i bili su protiv centralizma i diktature, boljševizma i komunizma. Kada je 16. travnja 1922. osnovana organizacija Narodne socijalističke stranke u Splitu, Tartaglia je postao njezin predsjednik, a Mate Jankov potpredsjednik. Zbog duga od 300 000 kruna obustavljeno je 1922. tiskanje *Novog lista*.

Oskar Tartaglia se 1927. preselio u Zagreb kako bi nastavio davno započeti studij prava. S obitelji je stanovao na Svačićevu trgu i vodio je jedan odio Mirovinskog osiguranja u Mihanovićevoj ulici. Iste godine završava studij, a početkom sljedeće godine tiskao je knjigu *Veleizdajnik*. Kćerkica je često pobolijevala, a i on je teško podnosio hladnoću, maglu i vlažno vrijeme; nedostajalo mu je splitsko sunce a vjerojatno i prijateljski razgovori. Godine 1930. Tartaglia je opet u Splitu ne čekajući da supruzi završi školska godina.

Oskar Tartaglia će se još jedanput okušati u izdavanju novina - kao vlasnik, izdavač, glavni i odgovorni urednik. Izdavanje treće *Zastave* smatra nastavkom ranijih istoimenih novina, te prvi broj treće *Zastave* 1. siječnja 1931. nosi broj 72. Njegova namjera je bila da oko ovih novina okupi „sve ono što je dobro, pošteno, naše narodno i jugoslavensko, a rušit ćemo i pobijati sve što može da škodi zdravom narodnom razvoju”. Ustavom iz 1931. ozakonjen je novi naziv države - Kraljevina Jugoslavija, ali po mišljenju Tartaglie raznovrsni nazivi na poštanskim markama, novčanicama, nazivima ureda i glasilima dokazuju da još nisu stvoreni Jugoslaveni. Od osamdesetog broja *Zastava* redovito tiska kolumnu „Šetajuc po Splitu” u kojoj Tartaglia piše u domaćem žargonu i vedrom tonu o nevažnim dogodovštinama koje su s obzirom na mediteranski mentalitet sigurno rado čitane. List je izlazio tri puta tjedno, a 4. ožujka najavljena je reorganizacija uredništva kako bi od 1. svibnja izlazio kao dnevnik. Do sada čitav posao oko izdavanja novina ležao je jedino na Oskaru, a kako očito

¹⁴ ISTI, “Hvala!”, *Novi list* (Split), br. 241/1921., 1.

nije uspio okupiti suradnike posljednji broj *Zastave* je izašao 4. travnja 1931. godine; bio je to 99. broj. Oskar je neuspjeh teško primio što je izrazio riječima: „Razočaran i nezadovoljan povukoh se sa političkog i novinarskog polja i postadoh činovnik”.

Kao odvjetnički pripravnik Oskar Tartaglia je radio u odvjetničkom uredu Šimunić-Ljubić, a nakon položenog odvjetničkog ispita u veljači 1934., otvorio je 13. prosinca 1935. vlastiti odvjetnički ured na splitskim Prokurativama.

„Veleizdajnik”

U burnom vremenu, kada je gospodarska i politička kriza išla svom vrhuncu i zatim doživjela udarac smrću Stjepana Radića, početkom 1928. Oskar Tartaglia je u Zagrebu tiskao o vlastitom trošku svoju jedinu knjigu pod nazivom *Veleizdajnik*. Knjiga ima autobiografski karakter. U njoj Tartaglia opisuje rad napredne nacionalističke omladine, svoje tamnovanje za vrijeme Prvog svjetskog rata, donosi Program organizacije Ujedinjenje ili smrt i okolnosti koje su dovele do stvaranja zajedničke države. Njegovo djelo nema literarne ambicije već želi iznijeti istinu, a kako je bio u središtu događaja na to ima pravo po mišljenju autora obaju predgovora. Ante Tresić-Pavičić je u prvom predgovoru o tome napisao: „Ko poznaje Oskara Tartagliu... očekivat će, da govori iskreno, pače i bezobzirno, istinu u počast istini... onako kako je osjećao, kako je proživio bez kićenja i bez obzira prema kome bilo.” Niko Bartulović je u drugom predgovoru knjige o Oskaru Tartagli iznio: „Svatko ne bi imao pravo na to, ali ga on ima, jer je u svakoj prilici bio čovjek na biljezi. Možda hirovit, nagao i šta hoćete, ali plemenit i dobar čovjek; rodoljub, ne kabinetski, već od onih sa korijenjem u istinskom narodu; radnik posvuda i bez odmora; pošten i junačan do tvrdoglavosti; požrtvovan drug i stradalnik bez poze, sa neiscrpivom dozom vedrine i optimističkog humora...”

Tartaglia je svjestan da je bio idealist i nacionalist i na samom početku knjige iznosi genezu svoga stajališta prema Srbima. Danas djeluje gotovo šokantno njegova rečenica: „Od kad sam počeo da politički mislim bio sam uvijek antiklerikalan i srbofil - još više Srbin, jer nikada nisam pravio razlike između Srbina i Hrvata.” Naprosto je takav bio Oskar Tartaglia - uvijek pretjeran, birajući krajnje stajalište u svemu. Nije bio jedini koji je u to doba smatrao Hrvate i Srbe istim narodom s dva udomaćena imena, pa mu je bilo svjedeno koje će se ta dva imena upotrebljavati. Tiskanje knjige Oskara Tartaglie bilo je zapaženo i o njoj se pisalo. Ona je podsjetila Đuru Šurmina, pripadnika starije generacije, na predratno doba kada je omladina nailazila na potporu cijelog društva, oni su im pomagali koliko su mogli, smatrajući ih svojom djecom.¹⁵ Svi komentatori slagali su se u iskrenost Tartaglinih misli.

Suzdržanim riječima i teška srca Tartaglia završava knjigu izražavajući duboko razočaranje, ali ipak još gaji nadu u bolju sutrašnjicu. On sam kaže: „Jugoslavija nije danas ono i onakova, kako smo htjeli, kako smo ju zamišljali i za kakvu smo se borili!.. Kad nestane tih trgovaca i farizeja, koji su razdjelili

¹⁵ Đuro ŠURMIN, „Iz doba nacionalizma”, *Vijenac* (Zagreb) br.7.-8., 6/1928., 355.-357.

haljine njezine, kad omladina jugoslavenska uzme korbač u ruke i rastjera te trgovce i farizeje, onda će Jugoslavija biti ono i onakova kakvu smo mi zamišljali: čista, jaka i moćna.”

Misli Oskara Tartaglie o Kraljevini SHS i Kraljevini Jugoslaviji

Oskar Tartaglia je 1918. bio ispunjen nadom u ostvarenje svojih težnji; ta Austro-Ugarska se raspala i osnovana je zajednička država iako ne pod imenom Jugoslavija već je nazvana Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Prihvaćeno ime označavalo je spajanje naroda Srba, Hrvata i Slovenaca, a ne stvaranje nove državne tvorevine.

Aktualni problem kojem Tartaglia daje veliko značenje je obrana našeg teritorija od talijanskog posezanja. Tartaglia o tome piše donoseći nove dokaze o nesumnjivo našem karakteru tih krajeva. Rapallski ugovor bio je još jedno gorko razočaranje u vlastodršce.

Prilikom izbornog natjecanja za Narodnu skupštinu 1920. Oskar Tartaglia otvoreno napada radikale i o njima piše: „Oni hoće samo veliku Srbiju! Oni hoće da se uguši i hrvatstvo i slovenstvo, a pogotovo jugoslovenstvo”.¹⁶ Po njemu glavni krivci za postojeće stanje su: Nikola Pašić, Stojan Protić i Ljuba Jovanović koje optužuje i za iniciranje Solunskog procesa kojim su žrtvovani Dragutin Dimitrijević Apis i srpski oficiri iz osobnih političkih pobuda. Od odgovornih Tartaglia traži da se s okrivljenika spere ljaga i vrati im čast. Tim inzistiranjem Tartaglia je na sebe navukao negodovanje radikala i kralja Aleksandra, te mu nisu dodijelili predloženo odlikovanje za proživljene patnje, već su tražili obustavu *Novog lista* i njegovo uhićenje. Oskar postaje još oštrij, što ne začuđuje s obzirom na njegovu narav.

Mnogo kasnije u izmijenjenim okolnostima i s vremenskim odmakom Oskar Tartaglia se u rukopisu „Ujedinjenje ili smrt” napisanom 1949.¹⁷ ponovno osvrće na Solunski proces: „Jest, jest! Od solunskog procesa počima tragika našeg naroda i naše domovine. On je polazna točka svom našem zlu. To je zlo bilo zidano u temeljima i zidinama (države) - i na koncu je srušeno 1941.!”

Tartaglia više nema razloga da se susteže i da šuti o kralju Aleksandru; o njemu donosi svoje mišljenje. Kralj Aleksandar „nije imao ništa od Karađorđevića, sem tvrdoglavosti i nije ništa naučio od svog oca Petra I, kralja liberalnog duha i slobodnjaka”. Otvoreno napada Aleksandra što je: oteo prijestolje bratu, maknuo s prijestolja svoga oca, potjerao s crnogorskog prijestolja strica Nikolu, potvrdio smrtnu presudu Apisu, osudio na višegodišnju robiju i umirovljenje cvijet srpske vojske, 1929. ukinuo ustav i uveo kruti apsolutizam oslanjajući se na stare političare i stranke; i na kraju zaključuje: „Njegova vladavina bila (je) krvava vladavina sile i terora, pendreka i kundaka, tamnice i glavnjače, protiv naroda, a za i u korist radikalne stranke i Bele ruke, tih petokolonaša drugog svjetskog rata!” Umjesto narodne stvorena je policijska država, „a u toj i takvoj državi svu su vlast imali Srbijanci i srpske stranke”. Tartaglia napominje da u četrdesetpet

¹⁶ O. TARTAGLIA, „Za koga ću glasovati?”, *Novi list* (Split), br. 152/1920., 1.

¹⁷ Rukopis u obiteljskom vlasništvu.

kraljevskih vlada nikad Hrvat nije dobio mandat za sastav vlade, te nije bio predsjednik vlade, ako se izuzme Ivana Šubašića, koji je 1944. postao predsjednik vlade i to u Londonu „daleko od zemlje i naroda, dapače bez zemlje i bez naroda”, koji je tako bio prvi Hrvat i zadnji predsjednik kraljevske vlade.

U analizi političkih stranaka i njihovih vođa u Hrvatskoj Oskar Tartaglia priznaje da je Stjepan Radić najjači hrvatski političar, a njegova Hrvatska seljačka stranka je najznačajnija u Hrvatskoj. Tartaglia svoj stav obrazlaže: „Narod, seljačke mase su listom bile za Radića i obožavale ga. On je poznavao u tančine mentalitet i psihu seljačkog naroda i bio je njegov plebiscitarni vođa. On je znao naprosto fascinirati narod i dobiti njegovo povjerenje. Bio je demagog i pučki tribun; idol Hrvata - seljaka i to u svim pokrajinama.” Tartaglia navodi i ostale njegove karakteristike. Za njega je Radić bio „jedan nesređeni leksikon i enciklopedija”. Zamjera mu njegovu nestalnost i navodi primjere: „bio je republikanac pa monarhista... bio je Panslaven, Slaven, Jugoslaven, pa plemenski hrvatski šovinista... protivnik kralja i dinastije, pa obožavatelj kralja i dinastije” ali usprkos svemu „narod ga je uvijek slijepo slušao i slijedio”.

„Mrtav (Radić) je postao idol, božanstvo hrvatskih seljačkih masa! Mrtav on se digao na pijedestal i u nebeske sfere! Mrtav on je bio jači nego za života! Njegova smrt donjela je njegovoj stranci još veću moć, snagu i slavu!... Umro je učitelj i ideolog, još više neokrunjeni kralj hrvatske seljačke mase.” Ostale hrvatske političare Tartaglia ne cijeni, oni su za njega bez ikakvog značenja.

Nakon kraljevih odluka donesenih 6. siječnja 1929. slijedili su „teški i tmurni dani” i događa se ono što Tartagliju najviše boli, naime „sve se više oštri nesloga i nesporazumi između jednokrvne braće Srba i Hrvata”. Iznenadnoj smrti kralja Aleksandra Tartaglia ne pridaje veću važnost, gotovo se na to i ne obazire kad o Aleksandru nije ni imao dobro mišljenje. Nažalost dolaskom 1935. godine Milana Stojadinovića na dužnost predsjednika vlade država srlja, ističe Tartaglia, u još veću propast, naime razbija se Mala antanta, (savez Jugoslavije, Rumunjske i Čehoslovačke), a država se priklanja Njemačkoj i Italiji. Tartaglia ne pokazuje simpatije prema Vladku Mačeku, već mu zamjera što se stvarajući Banovinu Hrvatsku udaljuje se od jedinstvene Jugoslavije. Polezeći od takovog stajališta ne začuđuje što Tartaglia prihvaća komunističko tumačenje Mačekova djelovanja početkom rata.

Iako Oskar Tartaglia dugo nije priznavao postojanje hrvatskog pitanja, o tome piše na svoj način. Naime, iz teksta eminentnih osoba hrvatske prošlosti i sadašnjosti izvlači tobožnji dokaz o njihovu jugoslavenstvu. Izraze: slavenstvo i ilirizam tumači kao jugoslavenstvo, te sve one pisce i mislioce koji su u bilo kakvom kontekstu spomenuli te izraze smatra Jugoslavenima, dokazujući na taj način genezu i starost tog pojma, jer svi su se oni, po Tartagli, zalagali za stvaranje šire zajednice. Da bi dokazao svoju tezu Tartaglia citira i suvremenike. Donosi citat Stjepana Radića iz 1902. u kojem stoji da su: „Hrvati i

¹⁸ O. TARTAGLIA, „Hrvatsko pitanje” (brošura). Tekst djelomično tiskan u članku: O. TARTAGLIA, „Gore glavu Jugoslaveni!”, *Jugoslavenske novine* (Zagreb), br. 140/1939., 2.-3. Tekst je kao rukopis sačuvan u obiteljskom vlasništvu.

Srbi dva rođena brata, da govore jednim jezikom, da vjeruju u kršćansku ili hrišćansku vjeru, i da žive u jednoj domovini”¹⁸

Važnije od cijelog ovog elaborata je iznijeti stajalište Oskara Tartaglie; naime, on je u prvom redu Hrvat. Evo njegove izjave: „I sam sam Hrvat, ali isto toliko Srbin-Jugoslaven”, a za postojeće stanje u zemlji kaže: „Ja istini gledam u oči i imam snage i kuraže da tu istinu kažem. Nisu svi Srbi krivi svemu našem zlu”. Okrivljuje onih „svega 5-10% Srba koji su uzeli na sebe monopol na patriotizam, nacionalizam, vlast”. Uopćavanjem umanjuje značenje hrvatskog pitanja. Za njega „Postoji pitanje morala, poštenja, karakternosti u politici. Postoji pitanje praznih želudaca i praznih džepova siromašnog naroda srpskog, hrvatskog, slovenskog i jugoslavenskog.” Tartaglia ne veliča Srbe i Srbiju, kao što ne naglašava položaj Hrvatske, svjestan je i nezadovoljan postojećim stanjem, ali i dalje vjeruje u zajedničku budućnost u jednoj državi. O tome je napisao: „Jugoslavija postoji ali je u stadiju stvaranja. Ona nije jugoslavenska Jugoslavija! Ona je sjena one Jugoslavije za koju se borilo, patilo, stradalo i umiralo. Ona nije ni ono, ni onakva kakovu su je zamišljali njeni tvorci i ideolozi. Imamo Jugoslaviju, ali samo po imenu i ustavu, jer ako ne većina naroda, a ono svakako veliki dio naroda, nije jugoslavenski opredjeljen, ne osjeća Jugoslaviju, nije Jugoslaven.”

Ulazak Oskara Tartaglie u Jugoslavensku narodnu stranku još je jedna epizoda u njegovom životu, koju možemo protumačiti njegovom upornom željom da saživi “sloga i ljubav među narodima zajedničke države”.

Jugoslavenska narodna stranka nastala je nakon donošenja Ustava 1931. godine iz stranačke formacije nazvane Jugoslavenska radikalna seljačka demokracija, a na kongresu 1933. preimenovana je u Jugoslavensku narodnu stranku. Ona je izražavala nezadovoljstvo prema državnom vrhu, a u svom programu obuhvatila je mnoge socijalne elemente koji su Tartagliu privukli u članstvo. Stranka se zalagala za monarhiju s Karađorđevićima na čelu, za što jaču državnu cjelinu, parlamentarnu demokraciju sa zajamčenim političkim slobodama. Smatrali su nevažnim razlike u vjeri, nošnji, običajima, pismu i govoru pred istim ekonomskim interesom. Nisu davali važnost nacionalnim razlikama, već su se zalagali za dobrobit sviju bez obzira jesu li Hrvati, Srbi, Slovenci ili pripadnici nacionalnih manjina. Protivili su se uređenju države po nacionalnom ključu smatrajući da bi federalizam slabio snagu, a možda i ugrozio samu državu. Socijalnim mjerama željeli su zaštititi seljaštvo i postići ekonomsku ravnotežu.

Stranka je imala članove u svim dijelovima države, a najveći broj bio je iz Srbije. Oskar Tartaglia je vjerojatno 1934. pristupio stranci i bio je prvi član iz Dalmacije te je ubrzo postao član Izvršnog odbora, govorio je na skupovima, o njima pisao, a 1935. bio je njihov kandidat iz Primorske banovine na izborima za Narodnu skupštinu. Stranka nikad nije stekla veću popularnost ni značaj - ostala je na margini političkog djelovanja. Pristup stranci bio je zapravo još jedan Tartaglian pogrešan korak u životu.

Oskar Tartaglia odlučio se 1937. preseliti u Novi Sad, ogorčen na svoje sugrađane koji su na barbarski način jedne noći razbili njegov odvjjetnički

ured - spise i porazbijani namještaj pobacali su na Marmontovu ulicu. Bio je to dokaz više da hrvatski Split ne trpi one koji podržavaju jugoslavenstvo. U Novom Sadu Tartaglia je otvorio odvjetnički ured, ali nije imao uspjeha. Sugrađani nisu prihvatili tog neznanca iz Hrvatske, tako da je Tartaglia već 29. veljače 1938. prestao voditi odvjetnički ured, ispisao se iz knjige odvjetnika, i vratio u Split. Ubrzo odlazi u mirovinu, naravno s vrlo malom mirovinom.

Počeo je Drugi svjetski rat

Napad na Jugoslaviju uslijedio je 6. travnja 1941. godine, država je raskomadana, a Talijani su zagospodarili Dalmacijom. Oskar Tartaglia je 11. studenog odveden na ispitivanje. Iako vrlo slabog zdravlja, sa stalnim želučanim tegobama, bolovima u nogama i ostalim dijelovima tijela, sa slabim vidom tako da je noću gotovo bio slijep, upućen je s ostalih pedesetak sugrađana u logor na daleke Lipare, otočje na jugu Italije. Među zatočenicima nalazio se i njegov brat Ivo. Patnje tog dugog puta i boravka u logoru duboko su se utisnule u sjećanje onih koji su ih preživjeli. Oskar je opisao tegobe putovanja: „Prolaze dani i noći, a ti uvijek sjediš na istom mjestu. Ne možeš ni da se ispružiš, digneš, makneš, okreneš, spavaš, opereš, očeshljaš, rastegneš. Gladni smo i umorni, neobrijani, neoprani, neispavani, otečenih nogu i ruku. Izgledali smo jedan drugome kao sablasti i utvare. .. Svaki daljnji dan i svaka noć teško su povećavale neše muke i boli.” Dana 21. studenog iscrpljeni stigli su na Lipare. Uvjeti u logoru bili su očajni, nečovječni, fašistički, prisjeća se Tartaglia. Upravitelj logora se izživljavao nad njima. Vlažna klima pogoršala je i onako loše Oskarovo zdravstveno stanje te su bolovi bili neprekidni. Nakon dugih molbi uznik Oskar Tartaglia je upućen na liječnički komisijski pregled u Messinu gdje je ustanovljeno da je „kandidat smrti”.

Ljeti 1942. Oskara Tartagliu su prebacili u logor Isontio-Marina na obali nedaleko od Ancone, gdje se postupalo prema logorašima podnošljivije. Kada su ga 26. prosinca proglasili slobodnim - bio je skrhan i slomljen, kraljeznica mu se sušila, i da bi mogao sam dalje putovati opasali su mu steznik težak tri kilograma. Stanje mu je otežavalo saznanje da se on - borac za slobodu - vraća okovan u neslobodnu domovinu!

Kako je doživljavao strahote rata Oskar Tartaglia je opisao u djelu *Ruše se carstva i kraljevstva stvaraju se republike*, rukopisu završenom 1949. i sačuvanom u obiteljskom arhivu. Teško su ga pogađala razaranja gradova i sela, mnogobrojne ljudske žrtve, a nadasve zvjerstva. Osuđivao je četnike i ustaše, a o njima je u navedenom rukopisu napisao: „Oni (četnici) su prosto profanizirali i prostituirali časno ime starih četnika-komita, tih drugova slobode i junaštva! Oni su kao i ustaše najveća bruka i sramota našeg naroda, naše zemlje u ovom drugom svjetskom ratu. Oni su dželati, krvnici i koljači svojih otaca i djece, braće i sestara, sinova i kćeri”. O ustašama: „To je sinonim najodurnijeg, najpokvarenijeg u našem narodu! To su ubojice, drumski razbojnici, krvnici, dželati, banditi, pljačkaši, apaše, lopovi, sadisti - ološ hrvatskog naroda!”

Sve više Oskar Tartaglia ima simpatija za komuniste - partizane. Prisjećao se se njihova ilegalnog razdoblja „koji je tražio ljude spremne i odlučne, velike

žrtve i samoprijegor”. Doživljavao ih je ih kao vjesnike nove Jugoslavije; cijeni Tita „kralja jedne nove Jugoslavije”. Split je oslobođen, približava se završetak rata. Tartaglia, stari idealist, duboko je vjerovao da će se ovaj put ostvariti “bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije, najvažnije ostvarenje borbe”.

U novoj državi

Sa zadovoljstvom je Oskar Tartaglia primio vijest o streljanju Draže Mihailovića i njegovih suradnika, jer je tako: „Pravdi udovoljeno! Sluge okupatora i krvnici svoga naroda platiše svojom glavom svoju izdaju i svoje zločine načinjene protiv naroda.”

Oskar Tartaglia nije u ratu ni u poratnom vremenu izgubio nikakva materijalna dobra, jer ih uopće nije ni imao. U srcu bohem - proleter, borac za socijalnu pravdu, idealist, vjerovao je u sve velike komunističke parole. Gotovo ništa mu nije ostalo nego da se nada u bolje sutra. O sebi je napisao: „Danas sam tek invalid, hvala Austro-Ugarskoj monarhiji i Franji Josipu I, Italiji, Vittoriju Emanuelu i Mussoliniu. Ali ipak sam sretan da sam doživio i dočekao njihov slom, pa slom Hitlera i Pavelića. Iako bolestan, iako okovan, sretan sam i zadovoljan u uvjerenju da sam i ja za izgradnju Titove Federativne narodne republike Jugoslavije, položio jedan kamenčić: svoje zdravlje”.¹⁹

Ipak Tartagliino idealističko shvaćanje nove Jugoslavije doživjelo je udarac 1948. kada je iznenada odveden u zatvor starog suda, gdje je proveo 21 dan te je radi lošeg zdravstvenog stanja prebačen u bolnicu gdje je odležao još 48 dana. Razlog je bio taj što je branio maturante koji su uhićeni zbog toga što su uništili Titovu sliku. Oskar Tartaglia je bez suđenja pušten na slobodu, isključen iz Narodne fronte i preseljen iz stana na Marjanu u manji vlažan i mračan stan što je za njega invalida bilo kobno. Na taj drastičan način dano mu je do znanja da nova vlast ne dopušta mišljenje koje joj ne ide u prilog. Pogodila ga je nepravедna sudbina brata Ive, koji je u prosincu 1947. bio zatvoren, njegov deseterosobni stan s umjetničkom zbirkom najvećom u Dalmaciji, impozantnom bibliotekom i cjelokupnim inventarom bio je razbijen, a on je 1948. osuđen na sedam godina te je ubrzo umro u Lepoglavi.²⁰ Nakon oslobođenja Oskar Tartaglia nastavio je s novinarskim radom, postaje dopisnik iz Dalmacije u beogradskom republikansko - demokratskom listu *Republika*. U dvadesetak članaka Tartaglia je opisao prometne teškoće, neposredne događaje, umjetnička dostignuća, podsjeća na bogate kulturne spomenike i turističku mogućnost ovog kraja, a prisjeća se i prošlosti.

Glavni urednik lista, donoseći vijest o smrti Oskara Tartaglie 13. ožujka 1950. o njemu je napisao: „Poletan slobodar, buntovan rodoljub, nacionalni i za ono vrijeme socijalni revolucionar”.²¹

¹⁹ Citati iz gore navedenog rukopisa, obiteljsko vlasništvo.

²⁰ Više o tome u knjizi: Norka MACHIEDO MLADINIĆ, *Životni put Ive Tartaglie*, Split 2001.

²¹ S. MILJANOVIĆ, “Dr. Oskar Tartaglia”, *Republika* (Beograd), br. 229/1950., 3.

I na kraju

Oskar Tartaglia je bio jedna tragična ličnost, iako se on sam ne bi s tom konstatacijom složio ili barem ne bi to nikome glasno rekao. Bio je žilav čovjek - žilavo, gotovo prkosno se suprotstavljao životnim nedaćama. Rad u omladinskom pokretu ostavio je na njega duboki trag, njegova vizija, ravnopravne zajednice Hrvata, Srba i Slovenaca u unitarnoj državi bila je vječno prisutna u njegovu životu.

SUMMARY

OSKAR TARTAGLIA: FROM YUGOSLAVIAN NATIONALIST TO
VICTIM OF COMMUNIST REPRESSION

Oskar Tartaglia (1887-1950) was one of the leaders of the young nationalist movement in the period 1910-1914, which aimed at the creation of a Yugoslavian state. During World War I he was imprisoned by the Austro-Hungarian authorities. After the establishment of the Yugoslav state he was again active as a journalist and writer. Politically he supported the creation of a unified Yugoslav nation. During World War II he was imprisoned by the Italians. He started supporting Tito's partisan movement and considered them as a force that will successfully reestablish Yugoslav state. He was soon disillusioned after the imprisonment of his brother by the new Communist authorities. Oskar Tartaglia was himself sent to prison for several weeks.

Key words: Oskar Tartaglia, progressive youth movement, Yugoslav nationalism, Split